

TÖRÉKENY EGYENSÚLY

*Horváth Éva Mónika kiállítása a Halász-kastélyban**

Fotó: Rodics Eszter

Az anyagi világban minden létező egyensúlyra törekszik. A világegyetemben minden energia, az energiaáramlás is egyensúlyra törekszik. A többlet és a hiány mindig egyszerre van jelen, azaz egymás nélkül nem léteznek, ezért valójában mindig minden egyensúlyban is van. Nehéz ezt megértenünk, mert mi ritkán látjuk egyben a világot: kevesek képesek egyszerre megélni a mélységet és a magasságot, s elfogadni azt, hogy ami nekünk hiányzik, az az általunk megtapasztalt hiány miatt másutt van jelen.

De ha a természetben, az anyagi világban valójában minden egyensúlyban van, miért érezzük úgy, hogy ez az egyensúly törékeny? Részben azért, mert az egyensúly valójában állandó mozgást, folyamatos változást feltételez, legfeljebb az ember képtelen ezt a mozgást – érzékszerveinek szűk korlátai miatt – felfogni, mert vagy túl gyors, vagy túl lassú, amit megfigyel. Túl gyors az elektronok áramlása, és túl lassú a kontinensek tektonikus mozgása. Ami mozog, ami változik, az szükségszerűen ki van téve annak, hogy elromoljon, s nem látjuk, s emiatt nem is látjuk be: azzal, hogy elromlik, csupán az egyensúlyi állapotnak egy újabb minősége jön létre. Azaz végtére is minden egyensúlyban marad. Ám abban a pillanatban úgy éljük meg, hogy felborult az egyensúly, mert mi csak a saját elvárásunkhoz képest történt negatív változást érzékeljük.

* Elhangzott Horváth Éva Mónika kiállításának megnyitóján a kápolnásnyéki Halász-kastélyban 2022. augusztus 6-án.

Az ember az emberiség által végzett természeti pusztításokat is irreverzibilis folyamatként éli meg, de csak azért, mert képtelen az életének határain túliban gondolkodni. Pedig a természet mint anyagi létező szintén egyensúlyra törekszik, csak az ember pusztításai miatt az egyensúlyi állapot érdekében történő változások már akár olyan erejűek is lehetnek, hogy az emberiség kihalásához vezethetnek. S lehetséges, hogy eltűnésünkkel fog helyreállni a természet ma hiányolt egyensúlya, amiben csak az a fájdalmas, hogy ezzel eltűnne minden, amit az emberi szellem alkotott: a nyelv, a kultúra, a művészet, a gazdaság, az épített környezet. Valami egy csapásra válna semmivé, valamit az idő láthatatlan fog rágná meg, s alakítana át új minőséggé. De mindez úgylis mindegy, ha ember nincsen, akkor az emberi nyelv által leírható világ sincsen, mert bár fizikailag rajtunk kívül álló világ is van, de mindez csak bennünk és általunk nyer értelmet. S minthogy éppen ebbe a gondolati keretbe vagyunk bezárva, nagyon ritkán és nagyon kevesen vagyunk képesek csak arra, hogy az önmagunkon túli létezés dimenzióival foglalkozzunk. Pontosan úgy vagyunk, mint Babits *A lírikus epilógjában*:

„Csak én bírok versemnek hőse lenni,
első s utolsó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom versbe venni,
de még tovább magamnál nem jutottam.

S már azt hiszem: nincs rajtam kívül semmi,
de hogyha van is, Isten tudja hogy' van?
Vak dióként dióban zárva lenni
s törésre várni beh megundorodtam.

Bűvös körömből nincsen mód kitörnöm,
csak nyílám szökhet rajta át: a vágy -
de jól tudom, vágyam sejtése csalfa.

Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj én vagyok az ómega s az alfa.”

Az egyensúly törekeny. S nincs más, mint a mozgásba menekülés, mert a világ teremtettségét tagadó vagy legalábbis megkérdőjelező modern ember mindent felgyorsított: egyre több dolgot akar belegyömöszölni a biológiai értelemben vett létezés beláthatóan véges keretei közé. S ha be is látjuk ennek a tarthatatlanságát, mégsem vagyunk képesek változtatni rajta, mert mint mondtam, az ember menekül. Ki tudja hányszor idézték már önigazolásul Albert Einstein mondását: „Life is like riding a bicycle. To keep your balance, you must keep moving.” (Az élet olyan, mint a biciklizés. Ha meg akarod tartani az egyensúlyod, mozgásban kell maradnod.) Pedig ha belátnánk, hogy a mozgás az lehet szuperlassú is, talán sokkal többet értenénk meg létezésünk lényegéből, már ha egyáltalán emberi ésszel megérthető az emberi faj létezésének ténye. Ám mi mozgunk, magam is folyamatosan és eszement tempóban, mégis, mindennek

a belátása nem fog változást előidézni az én életemben sem. Talán voltak, vannak, s lesznek is olyan kiváltságosok, guruk, akik képesek többet is megélni önnön létezésüknél, s képesek időtől és tértől függetlenül érezni az emberi létezés egészét. Nekünk viszont csak annyi marad, mint Ádámnak *Az ember tragédiájában*: „A cél halál, az élet küzdelem, / S az ember célja e küzdelem maga.”

Képtelenek vagyunk kilépni a látható világunk adta létértelmezési keretből, Madách Ádáma hiába dacol a Föld szellemével az űrben:

„Testem tiéd tán, lelkem az enyém,
A gondolat s igazság végtelen,
Előbb megvolt az, mint anyagvilágod.”

A Föld szellemének válasza ugyanis kijózanító:

„Előbbvaló-e rózsánál az illat,
Alak a testnél, s napnál a sugára?
Óh, hogyha látnád árva lelkedet
A végtelen űrben keringeni,
Amint értelmet és kifejezést
Keres hiába, idegen világban,
S nem érez többé semmit és nem ért,
Megborzadnál. Mert minden felfogás
És minden érzés, mely benned feszül, csak
Kisúgárzása e csoport anyagnak,
Mit földednek hívsz, s mely ha más leendne,
Nem létezhetnék többé, véled együtt. -
A szépet, rútat, üdvöt és pokolt
Csak szellememtől vontad el magadnak,
Mely kis hazádnak rendét lengi át. -
Óh, ami itten örökös igazság,
Egy más világban az tán képtelen,
És a lehetlen tán természetes.
A súly nem létez, a lét nem mozog,
Mi itten lég, az ott tán gondolat,
Mi itten fény, az ottan hang talán,
S jegecül tán, mi itten növe nő. -”

A fantasztikus irodalom mutatja meg leginkább, hogy mennyire valószínűtlenül emberszerűnek képzeljük el az általunk nem ismert értelmes életformákat. Ez alól látványos kivétel Stanisław Lem 1961-ben megjelent zseniális regénye, a *Solaris*, amelyben - Madáchcsal szólva - a lehetetlen természetes: egy távoli intelligens életformát Lem olyannak ábrázol, amilyennek a legtöbbszörünk képtelen még elképzelni is az

Fotó: Kőmíves András

értelmes életet. Ezért is az a végkicsengése Carl Sagan *Kapcsolat* című művének, hogy az emberiség nincs felkészülve más intelligens létformákkal való találkozásra. Pontosabban az emberiség tömegei nincsenek felkészülve arra, hogy a tudatunkban meglévő világunk, a nyelvvel leírható, gondolatilag átfogható valóságunk értelmezési kereteit szétfeszítő létformákkal szembesüljenek. Egyáltalán arra, hogy felismerjék, amit látnak, az is értelmes életforma, s talán sokkal intelligensebb a miénknél.

Legtöbbünk szereti a tömeget. Szeretjük a közösség adta biztonságot. Tüntetni, örülni, szurkolni, játszani, harcolni, sőt háborúzni lehet magányosan is, de tömegben hatásosabb, élvezetesebb, eredményesebb, kevésbé kockázatos, sőt biztonságosabb. A mozgásban levő tömeg a legnagyobb erő, s ez az erő, valamint a mögötte levő energia is egyensúlyra törekszik. Ám ez az egyensúly is törékeny. A tömeg pedig azon túl, hogy védelmet jelent az egyénnek, arctalaná is tesz. A tömegbe beolvadunk, a tömeg uniformizál és egalizál.

Mindezeket egyszerre ábrázolja Horváth Éva Mónika impozáns Tömeg-sorozata. „Képein az emberi tömeg halmazokká, burjánzó televénnyé válik” – véli Beke László művészettörténész, míg Rockenbauer Zoltán a festmények láttán a halrajok együttmozgására asszociál: „Csakhogy a hal is, ha egyszerre nagyon

sok van belőle, jókora gomollyá áll össze. Már nem tűnik egyedek összességének, hanem csak egyetlen halrajnak. És a raj nagyon is hasonlóan viselkedik, mint a tubifex. Hatalmas masszaként együtt úszik, örvénylik, és amint rátör az ellenség, egyszerre riad. Szétnyílik, összezárul, alakot és irányt vált. Hasonló figyelhető meg madárcsapatoknál is, vagy kergetőző gnúcsordánál. A kutatók »együttmozgásnak« hívják ezt a jelenséget, amelynek több haszna is van a belül lévőkhöz számára. A vándorló állatok részben energiát takarítanak meg így a másik farvizébe úszva, hátszelében futva vagy repülve, de az ekként létrejövő, vibráló látvány védelmet is nyújt számukra, mivel megzavarja a ragadozókat. A korszerű technika lehetővé tette, hogy biorobotokkal modellálják ezt a fenomént, és a kísérlet igazolta, hogy minden egyed az előtte lévőhöz és/vagy a szomszédjához igazodik, ezért hullámszerűen végig hirtelen az ingerület az egész rajon.” Ez az együttmozgás a lényeg, az egyensúlyi állapot fenntartásának illúziója miatt is. Horváth Éva Mónika sorozata számtalan szituációt dolgoz fel, sportrendezvényektől a tüntetésekig. „Szituációk sokaságán keresztül szembesít bennünket saját tömeglétünkkel. Főként az érdeklő, amikor magunk választjuk a tumultust, és nem az, amikor belekényszerítenek minket. Nem is gondolnánk, hogy milyen gyakran bújunk bele saját szándékából, önként és dalolva egy-egy embermasszába, hogy megtapasztaljuk egyformaságunkat, az akol melegét, ahol eltűnnek a különbségek, és összeolvad az akarát. Mert a szomszédunk is éppen azt akarja, és ugyanúgy, mint mi magunk, és az ő szomszédjai is, meg az övéi is, és így tovább” – véli Rockenbauer Zoltán. A képekből a mai világ vibrálása, ellentmondásos, önfelszámolásig hajszolt dinamikája árad, Hegyi Lóránd szerint „a festmények valódi urbánus lüktetést, kavargást, vitalitást, kiszámíthatatlan mozgásokat, idegességet” sugároznak. Hegyi Lóránd jól érzékeli az egész sorozat képeinek kettősségét: „egyrészt az ironikusan felfokozott teatralitás, az eklektikus stilizálás, a kubofuturista maszk és díszlet, másrészt a valóságos sodródás, a tömegek személytelen, kontrollálhatatlan, feltartóztatathatlan automatizmusa” jellemző rájuk, ami egyébként szakítás is Horváth Éva Mónika korábbi képeinek világával, amelyeket „többnyire egy harmonikus, szelíd, kiegyensúlyozott kolorizmus” jellemezett, „egyfajta lágyság, olykor szinte nosztalgikus vágyódás egy olyan képvilág és hangulatiság iránt, amiben feloldódnak az ellentétek, és egymásba fonódnak a különböző tematikai elemek, melyek amúgy is csupán utalásként, mintegy a lehetséges témakörök reminiscenciáiként vagy témák halvány, elmosódott emlékképeiként tűntek fel.”

Ám Horváth Éva Mónikát ma éppen az az egyensúlyi állapot érdekli, amire az anyagi világban minden létező törekszik, s aminek szükséges velejárója a mozgás: az áramló víz molekuláinak, a szél által felkapott homokszemek tömkelegének, a vulkán kráteréből kitorló lávának a látható, valamint az elektronok tömegének, illetve a hegyeket és az őket kiegészítő völgyeknek a láthatatlan mozgása.

Ugyanakkor képsorozatának van két vállalt önellentmondása: egyrészt a mozgás dinamizmusának vászonra való kimerevítésével sajátos statikus állapotot teremt, vizuális oximoront hozva létre. Másrészt a kiállításon összezsúfolt művek egymás mellett már-már olyan tömeghatást keltenek, amelyben az egyes képek úgy veszítik el egyediségüket, úgy válnak arctalanná, mint ahogyan az a rajtuk megörökített személyekkel is megtörtént, amint a tömeg részévé váltak. S ha már Carl Sagant is idekevertem, érthető volt a rácsodálkozásom arra, amit Horváth Éva Mónika monográfiája, Götz Eszter írt le, hiszen nekem első látásra ugyanez jutott eszembe a képekről: azazhogy az alkotó a tömegeket fraktálszerűen ábrázolja: felsejlik előttünk egy-egy sagani vízió új világokhoz utat nyitó féreglyuka. „Döbbenetes hatású

a képek sűrűn egymás mellé függesztett sora a kiállítóterem falain. Mintha egy ismeretlen járvány söpörne végig az ismerős helyszíneken, ember formájú vírus, ami minden élőt maga alá gyűr. Eközben azt is érzékeljük, hogy a képek többsége a tömegszórakozás formáit tematizálja, a fogyasztói társadalom kedvelt tevékenységét, de a hullámszásban nem az ellazulást, a pozitív élményhez való kapcsolódást érzékeljük, hanem a tömeg együttes dinamikáját, amely mintázattá lesz a lapokon. Az 1920-as évek expresszionista és futurista alkotásai, az előző század gazdasági világválságára válaszoló képzőművészet autentikus kiindulópont a jelenkori világállapot dinamikájának felmutatására. De ezt a kavargó világot Horváth Éva Mónika tudatosan fraktálként fogalmazza meg, egy gombaszerűen terjedő jelenség-együttes összehatására koncentrálnál” – véli Götz Eszter. Ezt egészíti ki Horváth Éva Mónika 2015-ben papírra vetett önértelmezése is: „Analógia áll fenn saját rajzoló munkamódszerem és a munkámnak kereteit adó téma, a tömegek kialakulása között. A rajz és a városi tömeg is »növekvő struktúra«. Ha a kezemben lévő anyag gyűlik-gyűlik és tömegesedik, akkor formálódik is egyben. Hasonlóan, ha egy városi helyszínen beindul a gyülekezés, és már sok ember jelen van, kisebb csoportokba verődnek, és ezek a kisebb csoportok további csoportokat, fűrtöket képeznek, egy idő után kialakulnak fókuszok, akkor a folyamat egy pontján a csoportok összessége szegmentált tömeget fog alkotni. A tömegen belülről ugyan senki sem látja a tömeg külső formáját, de érzi és maga is alakítja a tömeg dinamikáját. A rajzolás során főleg erre az intenzitásra koncentrálok. Ebben a munkában egyszerre alakul ki a tömeg formája és a forma tömege.”

Mindannak a befogadásához, amit Horváth Éva Mónika kiállításán láthatunk, s mindannak, amit a létünk értelmezésének korlátairól ennek kapcsán elmondhatunk, némi humorra is szükségünk van. Öniróniára a néző részéről, és némi távolságtartásra és a biztos talajt tétován kereső értelmezővel való összekacsintásra az alkotó részéről. Ahogyan Hegyi Lórándot, úgy engem is „meglepett az, hogy az egyértelműen idézetszerű, ironikusan újrafogalmazott és egymással vegyített képi motívumok egyszerre hatnak humoros vizuális szimulákrumként és aktualizált – vagy aktuálissá nyilvánított – szociális tematikaként, amiben mai, valós tapasztalatok kapnak formát, miközben ez a forma egy kortárs manierizmus és historicizmus szellemében, mintegy áttételesen és önmagát permanensen relativizálva jelenik meg. Valójában mindkét szinten működik a képi realitás, miközben az irónia mintegy relativizálja a tematikai komolyságot, és feltárja a művész előtt álló lehetőségeket, a játék, a szerepjátszás lehetőségét, a humor perspektíváit. Ebben az összefüggésben merül fel a filmszerűség kérdése is, ami a szándékosan alkalmazott teátrális hatások, illetve az ironikusan felidézett, mesterségesen eltúlzott, főként az expresszionista »ősfilmekben« látható jelenetek allúzióival manipulál, miközben a játékosság visszavonja az esetleges drámai hatásokat.”

L. SIMON LÁSZLÓ

